

Min bedömning är att Gabriella Nilsson hamnar i olika tolkningsdilemman då det teoretiska ramverket inte tillhandahåller tillräckligt goda analysverktyg. Avhandlingen sägs ha tre ”viktiga” utgångspunkter: kulturanalys, genusperspektiv och politisk diskursteori (s. 16). Kulturanalysen fokuserar hur normproduktion går till i det lilla, på mikronivå. Genusperspektivet handlar om hur könshierarkier konstrueras och legitimeras (med referens till genushistorikern Joan W. Scott), hur normer skapas kring kön. Den politiska diskursteorin slutligen tar upp hur dessa normer skapas i antagonism.

I nästa steg, teoretiska utgångspunkter, anges två perspektiv. Det ena är den *diskursteori* som utarbetats av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe med rötter i en neomarxistisk poststrukturalism. Det andra perspektivet är Pierre Bourdieus *fältteori*, som är inriktad på styrkeförhållanden på olika fält, ett slags mikroteori. Nilsson knyter ihop diskursteorin och fältteorin genom att ta fasta på att båda är handlingsteorier som fokuserar hur konflikter skapar mening. Det är bra, men vart tog den genusteoretiska diskussionen vägen? Hon presenterar det feministiska forskningsfältet, men sorterar inte bland forskare med radikalt olika utgångspunkter, som exempelvis Susanne Dodillet och Jenny Westerstrand. Vem mer precist har Nilsson haft användning för, och hur? Vilka är de centrala feministiska analysverktygen? Hade vi fått ett mer explicit svar på dessa frågor hade säkert också analyserna känts mer robusta. Vad skulle då en tydligare feministisk tolkning ha kunnat innebära?

Avhandlingens flotta design, med sina tre empiriska delar där antagonism förekommit, skymmer en feministisk position om att olika våldsuttryck bör ses i ett sammanhang. Nilssons argument är att ”avgränsningen är så slående i materialet”, med ”nästantill obefintlig” överlappning (s. 22). Hon är medveten om att här finns en konflikt mellan empiri och teori, men valde uppenbarligen att ligga närmare det empiriska materialet än att göra en mer feministisk analys.

Men det finns kopplingar mellan de tre fälten även i empirin. I samband med debatten om våldtäkt bildades kvinnohus/jourer runt om i landet. Författaren skriver också att både frågan om incest och misshandel hade sina rötter i våldtäktsdebatten (s. 85). För kvinnojourrörelsen var incest en viktig aspekt av det våld som män utövade (s. 158). Det fanns ett nära samarbete mellan Stödgruppen för incestoffer och de många jourer som inrättade incestgrupper (s. 90). En orsak till försvagningen av barnperspektivet som lyfts fram i avhandlingen är att

många tolkade in en könskonflikt även i detta perspektiv, dvs. att män implicit pekades ut – och att kvinnorörelsen stod bakom (s. 158).

Kvinnorörelsen skulle alltså kunna ses som en kraft som strävat efter att på olika sätt binda ihop de tre köns-politiska konflikterna. Att de ändå hållits isär kan tolkas som ett uttryck för maktordningens motstånd mot sammanhållna förståelser av mäns våld mot kvinnor. Detta motstånd bygger i sin tur, menar jag, på att det mest förbjudna är att peka ut mäns ansvar som grupp för våldet. Nilsson hävdar också, med hänvisning till Maria Törnqvist, att det finns tre gränsposter som inte får överträdas: sexuell frihet, rättssäkerhet och privatlivets helgd. Det översätter hon till tre heliga värden: mäns sexuella frihet, mäns rättssäkerhet och mäns rätt att slippa insyn i det privata, ytterst mäns handlingsfrihet. Det är värden som skär tvärs igenom de tre våldsförmen.

Avhandlingens stora förtjänst ligger i den systematiska och omfattande genomgång som Gabriella Nilsson gjort av tre viktiga debatter i svensk politik, från det lilla till det stora. Våra kunskaper på fältet har utan tvekan ökat. Hon har också en nyanserad och intellektuellt hederlig hållning till sitt uppdrag. Dessutom skriver hon väl. Mina invändningar gäller analysernas karaktär, som ibland får mer drag av ”trust me” än av teoretiskt förankrade diskussioner. Författaren har en analytisk röst, som med fördel kunde höjts ett par pinnhål. Till sist vill jag ställa frågan: Vad har Gabriella Nilsson utmanat med sin avhandling? Kampen om tolkningsföreträde går vidare.

Maud Eduards, Stockholm

Klara Arnberg: *Motsättningarnas marknad. Den pornografiska pressens kommersiella genombrott och regleringen av pornografi i Sverige 1950–1980*. Sekel bokförlag, Lund 2010. 339 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85767-61-8.

I januari 2011 dömde Svea Hovrätt en samlare och översättare av Manga-serier till dagsböter för barnpornografibrott. Domen gällde innehav av 39 tecknade bilder föreställande nakna barn i pornografiska situationer och möjliggjordes av den skärpning av lagstiftningen som trätt i kraft 1 juli 2010. Syftet med skärpningen hade varit att stärka skyddet av barn i allmänhet och effektivisera bekämpningen av barnpornografibrott i synnerhet. Redan 1980 kriminaliserades barnpornografi i svensk

lagstiftning, men förändringen 2010 innebar ett förbud mot alla former av skildrande av barn i pornografisk bild liksom mot att överhuvudtaget befatta sig med dylika bilder. Hovrätten valde att tolka lagstiftningen så att detta även gällde tecknad bild.

Domen väckte omfattande debatt om vad som rimligen kunde räknas som barnpornografi och inte. Utgjorde domen en överdriven inskränkning av yttrandefriheten eller ett viktigt försvar av barns rättigheter? Den ena positionen i debatten, bl.a. företrädd av justitieminister Beatrice Ask, gjorde gällande att även om tecknade bilder saknade enskilda offer så utgjorde de en kränkning av barn som grupp. Det fanns inte något berättigat intresse i att porträttera unga flickor som har samlag med vuxna, tecknade eller inte, menade debattörerna. Snarare riskerade bilder av det här slaget att leda till en normalisering så att steget mellan tecknad bild och verklighet i förlängningen minskade. Den andra positionen hävdade att domen var ett uttryck för ett rättssamhälle som drabbats av moralpanik. Hur kunde någonting räknas som ett brott när det saknades brottsoffer i form av verkliga barn som kränktes sexuellt? Tvärtom, menade somliga, kunde tecknade bilder fungera som substitut för annan barnpornografi och leda till färre övergrepp mot verkliga barn.

Debatten illustrerar den oenighet som inte sällan uppstår när det gäller var våldets gränser ska dras (jfr Nilsson 2009). Samma oenighet är det centrala temat i ekonomihistorikern Klara Arnbergs avhandling *Motsättningarnas marknad. Den pornografiska pressens kommersiella genombrott och regleringen av pornografi i Sverige 1950–1980*. I en omfattande bok redogör Arnberg för de politiska och ekonomiska orsakerna till och konsekvenserna av den ”porrvåg” som svepte in över landet under slutet av 1960-talet. Arnberg följer pornografins kommersiella genombrott i Sverige – från att ha varit förbjuden till att bli en laglig vara, tillgänglig för alla – och ställer frågan varför just Sverige var så tidigt ute med en avreglering.

Avhandlingens syfte är att analysera hur och varför den svenska pornografiska pressen utvecklades mot en massmarknad under perioden 1950–1980. Valet av tidsperiod följer delvis avgränsningen till tidningsmediet. Empiriskt fokus riktas mot porrutgåvan – från upptakten till dess kommersiella genombrott under 1950-talet till dess minskning efter konkurrens från videofilmen i slutet av 1970-talet. Avhandlingen är indelad i fem delar. Utöver inledning och avslutande diskussion beskriver återstående tre empiriska kapitel vardera en avgränsad

tidsperiod, inledningsvis perioden före den pornografiska pressens genombrott, från introduktionen av den nya tryckfrihetsförordningen 1950 och fram till 1964, vilket var året innan en utredning, för att utreda huruvida en avreglering av pornografin var möjlig, tillsattes. Därefter studeras det faktiska kommersiella genombrottet under andra hälften av 1960-talet – en period som karaktäriserades av en stark ökning av antalet pornografiska förlag i Sverige och som ledde fram till pornografins legalisering 1971. Slutligen analyseras perioden efter legaliseringen, hur avregleringen påverkade branschen samt den debatt som ledde till en återreglering av vissa delar av det pornografiska fältet, såsom barnpornografi 1980 och våldspornografi 1988.

Enligt Arnberg kan pornografins utveckling i Sverige inte förklaras som antingen politisk eller ekonomisk. Istället krävs ett dubbelt perspektiv som fångar den ömsesidiga relationen mellan samhälle och marknad. Följaktligen omfattar avhandlingen såväl en redogörelse för politiska beslut, och de debatter som föregått dessa, som ekonomiska aspekter och konsekvenser. Empiriskt intresserar sig Arnberg för de förlag som gav ut pornografiska tidningar: förlagens kommersiella villkor och den tryckfrihetsrättsliga politik och praktik som inramade och möjliggjorde deras verksamhet. Men studien riktar sig även mot de stridigheter som kringgärdade kommersialiseringen av pornografin och hur debatten under perioden influerat dess utformning. Utgångspunkten är tre frågeställningar: Hur och varför förändrades de regleringar som styrte utvecklingen av pornografiska tidningar? Hur förändrades den diskursiva konstruktionen av pornografin i den politiska och massmediala debatten? Hur utvecklades den pornografiska tidningsbranschen i interaktion med omgivande samhälle?

Som läsare upplever jag att det är svaret på den senare frågeställningen som dominerar avhandlingen. Det är också framförallt här som Arnberg själv ser avhandlingens kunskapsmässiga bidrag. Tidigare har det saknats studier som kartlagt branschens utveckling statistiskt och empiriskt och Arnberg påpekar att berättelsen om pornografins framväxt som kommersiell produkt är en viktig pusselbit i sexualitetens ekonomiska historia, inte minst för att den ger svar på frågor om hur och varför sexualitet utnyttjas i ekonomiska sammanhang.

Sverige var tillsammans med Danmark ett av de länder som tidigast avkriminaliserade utgivningen av pornografi. Redan 1971 exkluderades den s.k. sedlighetsparagrafen ur svensk tryckfrihetsordning, vilket innebar att regleringen av sexuellt innehåll i tryckta

alster försvann. I en nutida, mer populärt förekommande förståelse av svensk pornografis historia antas inte sällan avregleringen 1971 ha varit det som satte fart på pornografins utveckling, både till storlek och till innehåll. Ett intressant resultat som Arnberg med sitt ekonomisk-historiska perspektiv kan visa är emellertid att ökningen av antalet porrtidningsförlag och porrtidningar skedde redan före 1971. Det var inte avkriminaliseringen i sig som ledde till en ”porr-boom” i samhället. Under 1970-talet låg porrtidningsproduktionen tvärtom på en relativt jämn och stabil nivå. Möjligen blev pornografin mer synlig i det offentliga rummet. Arnberg beskriver i stället hur förlagen under 1960-talet utvecklade en rad olika strategier för att undkomma lagstiftningen, som att inte lämna in granskningsexemplar av tidningarna till tryckfrihetsombuden i tid, förändringar i distributionskedjan och genom att utse en annan person än förlagets ägare till ”målvakt” för att ta eventuella straff. Porrvågen föregick alltså lagändringen, vilket väcker följdfrågan om det tvärtom var denna som tvingade fram lagändringen? Arnberg svarar både och, och menar att lagändringen kom till stånd både till följd av en allmän politisk vilja till sexuell liberalisering under 1960-talet och av ett kommersiellt tryck. Skillnaden mellan pornografin på 1960- och 70-talen låg istället framförallt i graden av specialisering: från att ha riktat sig till ”alla” gick den mot mer specifika sexuella inriktningar som barnpornografi, sadomasochism och olika fetischismer.

Som nämnts ovan dominerar avhandlingen av den företagshistoriska aspekten av pornografins utveckling. Det är naturligtvis på detta område som Arnberg har, och som ekonomhistoriker ska ha, sin främsta kompetens. Men för den ekonomiskt mindre bevandrade läsaren riskerar de avsnitt som beskriver förlagen, och som dispositionstekniskt hålls åtskilda från redogörelserna för det politiska skeendet, att upplevas som något som blockerar beskrivningen av det historiska förloppet. Det är, enligt min mening, när Arnberg beskriver den mediala debatten och de politiska besluten som avhandlingen blir som intressantast. Centralt under den studerade trettioårsperioden var, liksom idag, vilket exemplet med Manga-teckningarna ovan visar, prostitutionens sociala och kulturella effekter. I vilken utsträckning var pornografi någonting negativt och i så fall på vilket sätt?

Under 1950- och 60-talen ansågs pornografins potentiellt skadliga effekter framförallt vara riktade mot den enskilde användaren eller samhällsmoralen i stort. Oron gällde, beskriver Arnberg, huruvida pornografin kunde leda till att sexualiteten sipprade ut ur den äk-

tenskapliga domänen, liksom för spridningen av perversioner såsom homosexualitet och hängde samman med vem som ansågs vara dess främsta konsumenter – män i allmänhet, åldringar eller ungdomar (även de båda senare kategorierna underförstått av manligt kön). Att vuxna, gifta män konsumerade pornografi tycks ha varit relativt oproblematiskt och i den utsträckning åldringar stod för konsumtionen betraktades det snarast som någonting positivt. Ensamma och utan kontakt med kvinnor fyllde pornografin en viktig funktion för dessa mäns livskvalitet. Det var först för ungdomar som pornografin var ett hot, inte för att de riskerade att få en skev kvinnoanalys, som argumentet vanligen lyder idag, utan för att de i sin omognad riskerade att bli homosexuella eller åtminstone svårare att leda in i den trygga heterosexuella familjebildningen.

Först efter avregleringen 1971 hördes, framförallt från kvinnorrorelsehåll, perspektiv i debatten som framhöll pornografins negativa verkningar för kvinnor – både för de modeller som medverkade i produktionen och för kvinnor och barn i allmänhet. Den lössläpplighet och omoral som setts som en följd av pornografin under 1950- och 60-talen ersattes under 1970-talet med en kritik av bristande jämställdhet och sexism och förståelsen av pornografi länkades samman med frågor som våldtäkt och prostitution. Arnberg visar följaktligen att avregleringen aldrig gjorde pornografin till en allmänt brukad vara. Knappt hade den vunnit politisk acceptans förrän det uppstod nya kontroverser. Arnbergs slutsats är att oavsett hur pornografin definierats, så har den utsatts för offentlig kritik. Men, framhåller hon, oavsett från vilket håll kritiken utgått (t.ex. från kristna grupper eller kvinnorrorelsen), så har den bottnat i en heteronormativ analys.

Centralt för att förstå den pornografiska pressens historia i Sverige är insikten att pornografi inte är ett låst begrepp till sitt innehåll utan något som förändras över tid. 2011 klassas Manga-teckningar som otillåtna, medan såväl barnpornografiska teckningar som fotografier var fullt lagliga, och vanligt förekommande, under 1970-talet. Detta är även Arnbergs teoretiska utgångspunkt: begreppet pornografi ska förstås som historiskt och socialt konstruerat och beroende av parallella diskurser och perspektiv. Arnberg betonar inledningsvis att en fast definition av vad pornografi är skulle riskera att förbise en historisk förändring av vad som uppfattats som pornografiskt. Exempelvis skulle en nutida feministisk definition av pornografi som förnedrande och knuten till våld riskera att bli anakronistisk. Istället

säger sig Arnberg lämna definitionen till de aktörer hon studerar. Det är emellertid här jag ser avhandlingens största problem: de konkreta definitionerna uteblir. Men för att förstå de olika historiska och diskursiva kontexter Arnberg beskriver behöver läsaren veta vad som avses.

Arnberg skriver att porrtidningarna under perioden, med hennes eget begrepp, blev alltmer ”sexuellt explicita” i bemärkelsen hårdpornografiska, men vad innebär det rent konkret? Hur såg pornografi ut under den studerade perioden? Här saknar jag detaljerade beskrivningar av de pornografiska bilder debatten faktiskt handlade om och som Arnberg själv tagit del av i sin omfattande genomgång av pornografiska tidningar. I brist på innehållsbeskrivningar får den läsare som inte själv konsumerat pornografi under den studerade perioden eller som, vilket är fallet med mig själv, betraktar pornografi från ett feministiskt perspektiv, hålla till godo med sina egna föreställningar (och fördomar?) om vad pornografi är för att förstå det skeende som Arnberg beskriver. Det säger sig självt att detta inte ger en rättvisande förståelse för debatten utan, som Arnberg själv påpekar, riskerar att bli anakronistisk.

För att exemplifiera problemet vill jag lyfta fram en av de mer underförstådda teser som Arnberg, enligt min läsning, driver i avhandlingen, nämligen att motståndet mot pornografin i grunden bottnade i ett motstånd mot och rädsla för homosexualitet. För att kunna förstå denna analys, som säkert är helt rimlig, hade krävts att läsaren känt till i vilken utsträckning och på vilket sätt porrtidningar vid den här tiden beskrev homosexualitet. Varför trodde man att bilderna kunde leda till homosexualitet? Var det för att de visade fri sexualitet i allmänhet eller utgjordes bilderna uttryckligen av homosexuella situationer? Om inte, kan inte bilder på två nakna kvinnor tillsammans snarare ses som ett uttryck för en heterosexuell manlig fantasi än som ett uttryck för homosexualitet?

Möjligen hänger avsaknaden av innehållsbeskrivningar samman med att Arnberg ansett denna aspekt av pornografin redan vara beskriven. Arnberg skriver uttryckligen att forskning om pornografi generellt sett är omfattande, i synnerhet vad gäller dess innehåll och dess sociala effekter, medan det funnits få studier av dess ekonomiska aspekter. I exempelvis medievetaren Anja Hirdmans avhandling *Tilltalande bilder. Genus, sexualitet och publiksyn i Veckorevyn och Fib aktuell* (2001) görs mycket riktigt ingående beskrivningar av innehållet och hur det bidrar till att konstruera kön. Men det är inte en regelrätt innehållsanalys jag efter-

lyser i Arnbergs avhandling, enbart en tydligare hjälp för läsaren att förstå och ta ställning till debattörernas olika ståndpunkter. Detta blir ännu viktigare i synnerhet som man, trots att Arnberg själv inte säger sig vilja ta ställning i den fortfarande lika aktuella frågan om pornografins vara eller inte vara, genomgående anar ett pro-pornografiskt perspektiv i avhandlingen. Arnbergs hållning grundar sig på en genomgång av trettio års upplagor av pornografisk press, en kunskap som läsaren underförstås ha för att själv kunna bilda sig en uppfattning i frågan.

Gabriella Nilsson, Lund

Marika Nordström: *Rocken spelar roll. En etnologisk studie av kvinnliga rockmusiker*. Etnologiska skrifter 54. Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet 2010. 285 s. ISBN 978-91-7459-122-4.

Marika Nordströms avhandling utgör en etnologisk studie av tio unga kvinnliga rockmusiker knutna till två musikföreningar, She's Got the Beat i Umeå och Rockrebeller i Uppsala. Syftet med avhandlingen är att ”analysera hur tio unga kvinnor ser på sina identiteter som rockmusiker och som medlemmar/engagerade i feministiska musikföreningar, med speciellt fokus på frågor som rör genus och feminism” (s. 16). De använda metoderna är huvudsakligen intervjuer och deltagande observationer. Avhandlingens frågeställningar berör bl.a. vilka drivkrafter hos informanterna som ligger bakom ambitionen att bli rockmusiker, deras intresse för feministiska frågeställningar inom populärmusikens fält, vilken anpassning till olika normer och förväntningar som krävs av dem, vilka uttryck det musikaliska skapandet tar sig och hur detta kan relateras till de diskursiva föreställningar som finns om rock, genus, kreativitet och feminism samt vilka arbetsstrategier och ideologier som ligger till grund för det enskilda och kollektiva arbetet i musikföreningarna.

I det inledande kapitlet diskuterar Nordström sina teoretiska utgångspunkter; hennes ambition är att i avhandlingen tillämpa ett identitetsperspektiv med genus i fokus. Ett viktigt tema är ”musikens beköning”: hon påpekar att det finns en på senare år växande mängd litteratur som problematiserar relationen mellan musik och genus, dels genom kritik av en existerande musikhistoriografisk kanon, dels genom att i ökande utsträckning fokusera musikens betydelse för identitetsformering